

Ayət xan Ziyad

ZAUR USTACIN UŞAQ DÜNYASI

VƏ

BU DÜNYANIN "GÜLLÜNÜN ŞEİRLƏRİ"

SÖZ ÇƏLƏNGİ

**Elmi rəhbər: Ramazan Qafarlı,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor**

Zaur Ustaj'ın çocuk dünyası

ve bu dünyanın kelime çelengi

"Güllü'nün şiirleri"

ÖZET: Oluşum tarihine dikkat edersek, çocuk edebiyatımızda her dönemin özgün örneklerinin “altın fon” kadar korunduğu açıktır.

Gelecek neslimizin eğitimi ve oluşumunda Abbas Sahhat, Abdulla Shaig, Mirza Alakbar Sabir, Suleyman Sani Akhundov, Mohammad Taghi Sidgi, Rashid bey Efendiyev, Samad Vurgun, Resul Rza, Mirvarid Dilbazi, Zeynal Khalil, Hikmet Ziya, Mikayil Rzaguluzade, İlyas Tapdig, Mikayıl Alibeyli, Rafig Yusifoğlu, Zahid Halil, Gasham İsabeyli gibi edebi mücahitlerin paha biçilmez hizmetleri vardı. XX yüzyılın 50`li yılların ikinci yarısından itibaren belirtilen dönemler içinde sonraki dönem özel bir öneme sahiptir. Geçmiş dönemlere kıyasla bu dönemin edebiyatı (çocuk edebiyatı dahil) tarih sahnesinde sosyo-politik bilinçte ilerici eğilimler kalite değişim ile unutulmaz oldu. Korney Chukovsky, Samuel Marshak, Arkady Gaidar ve Sergei Mikhalkov gibi mücahidler sayesinde edebiyat yeni bir aşamaya girdi ve sovyet ideolojisinden çok uzak yaratıcı kalıplar şekillenmeye başladı. Azerbaycan edebiyatı bu “savaştan” uzak duramadı. Kelimeye yeni bir bakış açısı göstererek, önceki zamanlara göre farklılıklarıyla dikkat çekiyor "Altmışlar" ve "yetmişler", bu zaman süzgecinden ayrılanlardır.

Şimdi Azerbaycan çocuk edebiyatı yeni gereksinimlerle dolu XXI.Yüzyıl sahnesini yaşıyor. Değişen dünyamız, çocuğun toplumdaki yenilikleri kavramasına yardımcı olacak örnekler oluşturmayı kaçınılmaz bir görev haline getirmiş, zamanın gerçekleri, çocuk edebiyatı da dahil olmak üzere bir bütün

olarak edebiyatı sürekli güncelleyen ve zenginleştiren yeni bir edebiyat türü yaratmayı zorunlu kılmıştır. Edebiyat eleştirmeni Zahid Khalil'in "Çocuk edebiyatının temel görevleri" başlıklı makalesinde belirttiği gibi, bu önemli görevlerin çözümü, yirminci yüzyılın 90'lı yıllarından sonra edebiyatla uğraşan kuşağa düştü.

Bu tür kalemlerin sahiplerinden biri, "60'lar" ve "70'ler" in yenilikçi yolunu başarıyla sürdüren, ancak ne yazık ki çocuk edebiyatı camiasına sadece bir kitapla ("Güllü Şiirleri") giren 26 kitabın yazarı Zaur Ustac'dır.

Makale, Z.Ustac'ın "60'lar" ve "70'ler" kuşağını sürdürmesinin özelliklerini tartışıyor.

ANAHTAR KELİMELER: Azərbaycan çocuk edebiyatı; "Altmışlar", "yetmişler" kursağı; edebi mücahitler; zamanın gerçekleri; "Güllünün şiirleri" kitabı.

Təşəkkül tarixinə diqqət yetirsək, uşaq ədəbiyyatımızda hər dövrün özünəməxsus nümunələrinin "qızıl fond" cövhəri qədərində qorunduğu aşkardır.

Gələcəyimiz olan nəslin təlim-tərbiyəsində və formalaşmasında Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, Mirzə Ələkbər Sabir, Süleyman Sani Axundov, Məhəmməd Tağı Sidqi, Rəşid bəy Əfəndiyev, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mirvarid Dilbazi, Zeynal Xəlil, Hikmət Ziya, Mikayıl Rzaquluzadə, İlyas Tapdıq, Xanımana Əlibəyli, Məstan Günər, Rafiq Yusifoğlu, Zahid Xəlil, Qəşəm İsabəyli kimi ədəbiyyat mücahidlərinin əvəzsiz

xidmətləri olmuşdur. Qeyd edilən zamanlar çərçivəsində XX əsrin 50-ci illərinin II yarısından sonrakı dövr xüsusi önəm daşıyır. Əvvəlki zamanlarla müqayisədə bu dövr ədəbiyyatı (*uşaq ədəbiyyatı da həmçinin*) tarix səhnəsində ictimai-siyasi şüurda mütərəqqi meyllərin keyfiyyət dəyişikliyi ilə yaddaqalan olmuşdur. Korney Çukovski, Samuil Marşak, Arkadi Qaydar, Serqey Mixalkov kimi mücahidlərin sayəsində ədəbiyyat yeni mərhələyə qədəm qoymuş, sovet məfkurəsindən uzaq yaradıcılıq nümunələri formalaşmağa başlamışdı. Azərbaycan ədəbiyyatı da bu “savaştan” qıraq qala bilməzdi. Əvvəlki zamanlarla müqayisədə fərqliliyi ilə diqqət çəkən, sözə yeni baxış sərgiləyən “altımışındılar”, “yetmişincilər” nəslə zamanın məhz bu süzgecindən ayrılıb seçilənlərdir.

İndi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı da özünün yeni tələblərlə dolu XXI əsr mərhələsini yaşayır. Dəyişən dünyamız cəmiyyəti əhatəsində sıxan yenilikləri uşağın qavramasına, dərk etməsinə kömək edən nümunələr yaradılmasını qaçılmaz vəzifə olaraq qarşıya qoymuş, zamanın reallıqları yeni tipli ədəbiyyat yaradılmasını, bütövlükdə ədəbiyyatın, o cümlədən uşaq ədəbiyyatının da daim yenilənməsi və zənginləşdirilməsi tələbini qaçılmaz etmişdir. Bu həllivacib vəzifələrin həlli isə, ədəbiyyatşünas-şair Zahid Xəlilin “Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifələri” məqaləsində xüsusi vurğuladığı kimi, XX əsrin 90-cı illərindən sonra ədəbiyyatda mövqe sərgiləyən nəslin öhdəsinə düşmüşdür.

Belə qələm sahiblərindən biri “60-cılar” və “70-cilər” nəslinin yenilikçilik yolunu müvəffəqiyyətlə davam etdirən 26 kitab müəllifi, ancaq, təəssüf ki, uşaq ədəbiyyatı cameəsinə yalnız bir kitabı ilə (“*Güllünün şeirləri*”) daxil olan Zaur Ustacdır.

Məqalədə Z.Ustacın “60-cılar” və “70-cilər” nəslinin yolunu hansı özünəməxsusluqları ilə davam etdirdiyindən bəhs olunur.

***

O qələm sahibi xoşbəxtdir ki, onun ədəbiyyata gətirdikləri qeyri qələm sahibləri tərəfindən də qəbul oluna, yaşadıla. Necə ki biz Z.Xəlil yaradıcılığında xalq ədəbiyyatı ruhunu, folklorun ilıq nəfəsini, Abdulla Şaiq üslubunu aşkar görürük, uşaq ədəbiyyatına eynilə Z.Xəlil tərzində yanaşma Zaur Ustacın da yaradıcılığında (uşaq şeirlərində) müşahidə edilir.

Hansı tərzdə?

Təqdim olunan məqalədə bu məqamlar zaman-zaman mühakimənidə.

***

Əvvəlcə uşaq ədəbiyyatı nümunəsi

və bu müstəvidə Z.Ustacın mövqeyi haqqında

Uşaq əsəri, yoxsa uşaqlar üçün yazılan əsər?

Bu mövzu illərlə qələm sahibləri, o cümlədən ədəbiyyatşünaslar və tənqidçilər tərəfindən birmənalı qarşılanmamışdır.

Ədəbiyyatşünas Zahid Xəlil, Füzuli Əsgərli və Bilal Həsəni bu qənaətdədirlər ki, “uşaq ədəbiyyatı” dedikdə 3-17,18 yaşadək oxucular üçün yazılan ədəbiyyat nəzərdə tutulur. Həm də yazıçı hansı yaş mərhələsi üçün yazdığını, deyək ki, məktəbəqədər yaşda uşaqlar üçün (3-6 yaş); kiçik məktəb yaş dövrü (6-10 yaş); yeniyetməlik dövrü (10-14 yaş); yoxsa ilkin gənclik yaş həddi üçünmü (14-17 yaş) yazdığını irəlicədən nəzərə almalıdır [3. s.13; 2. s.3]. “Balaca oxucu çox tələbkardır, onun zəif əsərə maraq göstərməsi mümkün deyildir. Uşaq əsəri yaratmaq üçün sənətkarda istedad, əməksevərliklə yanaşı dünyaya uşaq gözləri ilə baxmaq, uşaq dünyasının incəliklərindən baş çıxarmaq bacarığı lazımdır. Yüksək sənət nümunəsi olan, uşaqların bəyəndiyi əsəri yazmaq üçün sənətkarda bədii sözdən istifadə məharəti ilə yanaşı, uşaq qəlbinin, hiss və duyğularının təbiiliyi, sadəliyi, təvazöğkarlığı, saflığı olmalıdır” [2. s.7].

Z.Ustaca görə, o əsər hamı tərəfindən qəbul edilir ki, hər kəs oxuduğu “hər kəlmədə öz hiss və duyğularını görə bilir. Bir bənd şeiri min əhvallı oxucu oxuyur, hamısı da düşünür ki, məhz bu sözlər onun üçün deyilib. Söz sənətində ustalıq, ədəbiyyatda təqdim etmə bacarığı – obrazlılıq – məhz budur, obrazlı desək, obrazın özüdür ...” [8. s.123.“Obrazın özü” məqaləsi].

“Uşaq yazıçısı necə və kimlər ola bilər?” sualını V.Q.Belinski belə cavablandırır: “Uşaq yazıçısının yaranması üçün olduqca çox şərtiər vardır: nəcib, sevən, diqqətli, sakit, körpəcə sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir idrak, predmetlərə aydın bir baxış, yalnız canlı bir təsəvvür deyil, həm də şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, zəngin surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır” [1. s.12].

Tədqiqatçı Hədiyyə Şəfaqət haqlı olaraq yazır ki, “... biz uşaqı nə vaxt görə biliriksə, uşaq ədəbiyyatı o zaman yaranır. Uşaqı görmək üçün gərək uşağın özü ola. Yəni əyani material” [5.].

Fikrimizcə, mülahizənin daha dəqiq ifadə tərzi də mümkündür. Biz də bu mülahizəni təqdirəlayiq hesab edirik ki, hansı qələm nümunəsinin içində uşaq dünyası görünürsə, həmin əsəri uşaq ədəbiyyatı nümunəsi qəbul etmək olar.

Təbii ki, qələm sahibi ədəbi qəhrəmanını necə görürsə, hansı tərzdə qəbul edirsə, düşüncələrini o yöndə də qələmə alır.

Hədiyyə Şəfaqət “Problem” rubrikalı məqaləsində uşaq ədəbiyyatının qəhrəmanları haqqında mülahizələrinin ardını belə ifadə edir: “uşaq çaşmalıdır, ayağı işləməlidir, “2” almalıdır, yeməyini dağıtmalıdır, süd içəndə ağzının böyür-başı bulanmalıdır. Uşaqdır axı” ... “Beləcə uşaq ədəbiyyatı yarada bilərik” [5.].

Biz XXI əsrin uşağına bunlarımı təlqin etməliyik? Pinti, XIX, yaxud XX əsrin birinci yarısında qalmış uşaq obrazını mı? Azyaşlıya bu təbiətli ədəbi qəhrəmanı təqdim etməklə onu bu simadamı görmək istəyirik?

Bəs azyaşlının özü necə? Bununla barışacaq mı?

Belə olan halda gəlin görək bu günün uşağı kimdir?

Mən XX əsrin II yarısında dünyaya gəlmiş nəslin nümayəndəsiyəm, bu yaşım da mənə qaranlıq hər hansı işə əlimi bulaşdırmıram. Oğlum XX əsrin 80-ci illərinin əvvəlində dünyaya gəlib. Bir əlinin barmağının gücü çatmadığından iki əlinin barmaqlarını cütləşdirib televizorun pultunun düyməsini basıb uşaq filmlərinə baxırdı. Onun oğlu XXI əsrin əvvəllərində doğulub. Hələ əməlli danışmağı, qaydasınca yeriməyi bacarmadığı vaxtlardı, diski götürüb mənə uzadırdı ki, “baba, qoy”. Deyirdim ki, “mən bacarmıram, ata gəlib diski qoyar, sən də baxarsan”. Sizcə mənə cavabı nə olsa yaxşıdır? “Məni qucağına götür, boyum çatsın, özüm qoyum”.

Mülahizəmi süd qardaşım Ariflə bölüşəndə gülümsədi: sən XX əsrin 20-ci illərində dünyaya gəlmiş kişinin, Böyük Vətən müharibəsinin ağrı-acılarını, sarsıntılarını görmüş təfəkkür sahibinin oğlusan, oğlun XX əsrin 80-ci illərinin əvvəlində dünyaya gəlmiş nəslin övlədirdir, nəvən isə oğlunun oğludur, XXI əsrin əvvəllərində dünyaya gəlmiş nəslin nümayəndəsi.

Təxminən 80 illik zaman həddində doğulan üç nəslin nümayəndəsinin tərəkür tərzinə, hansı inkişaf yolu keçdiyinə diqqət yetirdinizmi?

XXI əsrin nümayəndəsi budur: qamışdan, qarğıdan “at” düzəldib çapan yox, səhərdən axşama qədər planşetlə, mobil telefonla, kompüterlə əlləşən!

Deməli, bu günün uşaq ədəbiyyatı da kimlər üçün yazıldığı ilə hesablaşmalıdır. Yazıçı “süd içəndə ağzının böyür-başını bulaşdıran” uşaq üçün yox, planşetlə oyuncaq kimi davranan uşaq üçün yazdığını ruhən qəbul etməlidir.

Əlbəttə, bunu da təbii qəbul etməliyik ki, uşaq – öz uşaq ömrünü yaşamalıdır. Amma unutmamalıyıq ki, bu günün dərindən “2” alan uşağı kimdənsə kömək uman deyil, dərslərinə özü hazırlayıb “2”-sini “5”-lə özü əvəz etməyi bacaran uşaqdır.

Türkiyə, Rusiya, Avropa, Amerika filmlərində uşaq obrazlarını xatırlayaq: uşaq böyük bacı-qardaşı kimi danışır, iri adam düşüncəsi ilə mühakimə yürüdür, üzləşdiyi vəziyyətdən çıxış yolunu özü arayır.

Biz “hansı qələm nümunəsinin içində uşaq dünyası görünürsə, həmin əsəri uşaq ədəbiyyatı nümunəsi olaraq qəbul etmək olar” deyəndə, bu təbiətli uşaqlar üçün yazılan əsərləri nəzərdə tuturuq. Başqa sözlə, XXI əsrin uşağı XX əsr vətəndaşının tanıyıb-bildiyi uşaq deyil, tamamilə özgə tərəkürə malik uşaqdır.

Biz bunu qəbul etməyə, zamanın bu diktəsi ilə barışmağa məhkumuq.

Ədəbiyyatşünas Z.Xəlil “Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifələri” məqaləsində yazır: “90-cı illərin əvvəllərində (XX əsrin 90-cı illəri nəzərdə tutulur – A.İ.) uşaq ədəbiyyatı bütövlükdə yaşlı sənətkarların ümidinə qaldı. Sonralar yavaş-yavaş yeni qüvvələr yarandı” [4. s.10].

Z.Xəlilin ünvan göstərmədən ümumi qeyd etdiyi qələm sahiblərindən biri də, mənim qənaətimə görə, imzası 1988-ci ildən mətbuatda özünə pərəstişkarlar qazanan Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü, “Qızıl qələm” mükafatı laureatı, 2019-cu ildən Prezident təqaüdçüsü, “Yazarlar” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru Zaur Ustacdır. Bu çağacan 26 kitabı nəşr edilib. Onlardan yalnız biri uşaq kitabıdır: “Güllünün şeirləri”. Və “Güllünün şeirləri” “uşaq ədəbiyyatı” istilahının tələblərinə cavab verdiyindən oxucu mühakiməsinə çıxarıyıq.

İlk dəfə sosial şəbəkədə rəqəmlərdən bəhs edən şeirləri ilə rastlaşdım. Bu şeirlər “Güllünün şeirləri” kitabından imiş. Və həmin əsərlər, içində uşaq dünyası görünən ədəbiyyat nümunəsi olduğundan diqqətimi cəlb etdi.

İlk görüşümüzdə işlətdiyi cümlə əsərləri ilə ünsiyyət bağlamağım üçün bir növ “açar” oldu: “Vur-tut bir uşaq kitabım var: “Güllünün şeirləri”. O şeirlərin ilk nümunələrini 2004-cü il dekabrın 12-də dünyaya gələn qızım Gülüzə 6-7 yaşda olanda yazmışam. Məktəbəqədər hazırlıq qrupları üçün metodik vəsait

kimi də təsdiq olunub... Bir də özüm uşaq yaşında yazdığım bir-iki uşaq şeirim var, vəssalam. Güman ki, bir də yəqin gələcəkdə nəvəm üçün yazmış olaram”.

Z.Ustac bundan sonra həqiqətən uşaqlar üçün yazmayacaqsız, təəssüf! Niyə təəssüf? Bu sorğumuza cavab “Güllünün şeirləri” haqqında düşüncələrimiz bitən yerəcən zaman-zaman mühakimənizdə.

***

Diqqət yetirdinizmi, hər üç zaman kəsiyi uşaq yaşının içində görünür: 1. Özü uşaq yaşında olanda yazdığı şeirlər; 2. Beş-altı yaşlı qızı üçün yazdığı şeirlər; 3. Nəvəsi körpə yaşında olacağı illərdə onun üçün yazacağı şeirlər.

Beləliklə, qətiyyətli olaraq qəbul etməyimiz gərəkir ki, uşaq ədəbiyyatı - uşaqlar haqqında yazılan əsərlər deyil, içində uşaq dünyası görünən əsərlərdir.

Uşaq ədəbiyyatı – uşağı dərk etdiyimiz andan, uşaq dünyasını içimizə hopdurub onu təzədən yaşadığımız andan qələmə alınan əsərlərdir. Körpəsinə əluifbanı necə öyrətmək, bütün elmlərin açarı olan riyazi biliklərə övladını necə isinişdirmək istəyi ataya Gülüzənin uşaq dünyasını təzədən yaşadıb. Ata altı yaşlı körpəsinin həyata baxışı ilə Azərbaycan əlifbasının söz dünyasına baş vurub, riyazi biliklərin cəngəlliklərinin hələ bəsit mərhələsində o sirli dünyaya sahib durmağın mətləblərini anlatmağa səy göstərüb övladına.

“Güllünün şeirləri” bu zərurətdən yaranıb. Müəllif kitabın 2011-ci ildəki nəşrinin “Ön söz”ündə bu barədə yazıb: “Gülü xanım təzə-təzə birinci sinfə gedirdi. Mən də həmişəki kimi işdə idim. Evdən zəng gəldi, cavab verəndə Gülü mənə sevinə-sevinə dedi ki, ata, “ A” hərfini keçdik, müəllim evə “A”-ya aid şeir tapşırıb, gələndə hərflərə aid şeir kitabı al gətir. Dedim ki, oldu. Məhdud vaxt içərisində ora-bura baxdım. Belə bir kitab tapa bilmədim. Çox maraqlıdır ki, bütün köşklərdə başqa dillərdə belə maraqlı, əyləncəli uşaq şeir kitabları olsa da, bizim dilimizdə yox idi” [8. s.126].

Daha sonra müəllif yazır: “...birinci, ikinci sinif şagirdlərinin böyük əksəriyyəti hərfləri ayrı-ayrılıqda tanısalarda, ilkin vaxtda hecadan sözə keçəndə böyük çətinliklə üzləşirlər. Sayı çox, sanbalı yox dərsliklər və iş dəftərləri uşaqları həddindən artıq yükləsə də bu tələbatı qarşılamır. Üstəgəl, ilk gündən başlayaraq hər gün ildırım sürətli proqramla irəliləyən tədris yükü uşaqları sıxır, yorur. Bunun kökündə isə onun sətəst oxuya bilməməsi dayanır. Bəlkə də ən ciddi problem tapşırıqların özlərinin deyil, şərtlərinin olduqca çətin anlaşılan və alternativdə asan bir-iki hecalı söz olsa da, çətin, üç-dörd hecalı sözlərdən ibarət olmasıdır. Aydın məsələdir ki, belə olduqda istər oxu olsun, istər hesab - uşaqların vəziyyəti çətinləşir [8. s.127].

“Güllünün şeirləri” bütün bu tələblər nəzərə alınaraq qələmə alınıb. Kitabda mövzular üzrə seçim edilməsə də, məktəbə hazırlıq yaşında olan uşağın “qolundan tuta biləcək”,

onlara bilgi verə biləcək şeirlər toplanıb: əlifbaya aid şeirlər, rəqəmlərə, aylara, ilin fəsillərinə, uşaqlara, təbiətə aid və vətənpərvərlik mövzusunda şeirlər. Hansı ki, valideyn himayəsi olmadan da uşağın özü bu şeirləri oxuyub dərk etmək, onlarla “dil tapmaq” imkanında ola bilər. 2016-cı ildə nəşr olunmuş kitabın titullarında oxuyuruq: “...kitab bilavasitə körpə, fidan balalara şeir öyrədənlərə kömək məqsədi ilə qələmə alınmışdır. Kitabda əlifbamızın hər bir hərfinə aid əyləncəli, məzəli, uşaqların asan əzbərləyə biləcəyi olduqca axıcı, yüngül hecalı şeirlər və 1-dən 10-dək rəqəmlərdən bəhs edən tapmacalar toplanmışdır. Kitab məktəbəqədər uşaq müəssisələrində tərbiyəçi-müəllimlər üçün əvəzəlməz vəsait olmaqla yanaşı, ibtidai məktəblərin birinci sinflərində əlifbanı öyrənərkən hər yeni hərf və rəqəm keçildikcə müəllimlərin “hər fə aid şeir əzbərləyin” tapşırığının da qarşılamaq iqtidarındadır” [7. s.4].

Z.Xəlil şeiriyyətinin ruhu

Z.Ustacın uşaq şeirlərində

Z.Xəlilin mükəddər uşaq poeziyası müstəvisində Z.Ustacın şeirlərini doğrulaşdıran, paralel tədqiqat müstəvisinə çıxaran hansı səbəblərdir?

Hər haldan öncə şeirlərindəki sadəlik, təbiilik, səmimiyyət, doğruluq!

Oxuyursan, baxırsan ki ilk baxışdan hamısı sənə tanışdır, amma bu zamanacan oxumadıqların, eşitmədiklərin, görmədiklərin təsiri bağışlayır. Hər kəlməsində sənə doğma olduğunu xatırlatmaqla hansı tərzdəsə təzə nə isə deyir, başa salır, öyrədir. O səmimiyyətlə ki, sənə “öyrədilən” bu “təzə nə isə”nin həqiqətən yeni olduğunu qəbul edirsən. Məsələn, “1” rəqəmi. Baxırsan ki, “1” rəqəmi sənə tanışdır. Amma yadında qalacaqmı ki, hansı hallarda “1” ilə qarşılaşa bilərsən? Bax, Z.Ustac məktəbə getməyə hazırlaşan uşağa bunu öyrədir. daha hər hansı bir ədəd əşyanı göstərüb demir ki, “1” bu görkəmdə olur. “1”-i azyaşlının yaddaşında möhkəmlətməyin daha üstün vasitələrinə əl atır və bunun üçün toplama yox, yaddaşı daha çevik düşünməyə sövq edən “çıxma” əməlindən bəhrələnir.

Məsələn, üçdən iki çıxanda neçə qaldığının yolunu uşağa belə öyrədir:

Asan bir sual verim,

İnan, yoxdur beləsi.

Üçdən iki çıxanda

Söylə, qalır neçəsi?

Şeiri oxuyan azyaşlı da həmin sualı özünə verir: “Üçdən iki çıxanda neçə qalar?” Cavabı tapmaqda valideyn körpəsinə yardımçı ola bilər. Məsələn, hər hansı əşyadan üç ədəd stolun

üzərində yerləşdirər, sonra onlardan ikisini kənarlaşdırıb övladından soruşar: “ Stolun üzərində neçəsi qaldı?” Uşaq stolun üzərində bir ədəd əşya qaldığını görüb sualı cavablandırır.

Şeiri oxuyanda ilk olaraq müəllifin “güman, bir də yəqin gələcəkdə nəvəm üçün yazmış olaram” kəlmələri xatirimə gəldi. Deməli, Zaur balaca Gülüzəsini məktəbə hazırlaşdırarkən qızına nələri və necə öyrətdiklərini qələmə alıb. Ki, bu kitabı oxuyan gənc ailə başçıları, yaxud məktəbəhazırlıq qruplarında, ya da birinci siniflərdə dərs deyən müəllimlər şair atanın üzləşdiyi çətinliklərlə üzləşməsinlər, ata Zaurun Gülüzəsini məktəbə hazırlaşdırarkən bəhrələndiyi cəhdlərdən örnək olaraq istifadə etsinlər.

Bəzi müəllimlərə haqlı olaraq həmişə irad tutmuşam ki, məsələn, riyazi hesablama zamanı uşağa aparılan əməlin nəticəsini, başqa sözlə, $2+2$ -nin hazır cavabının 4 olduğunu demək düzgün mövqe deyil. Məktəbli hesablamanı bu yöndə “öyrəndiyi” halda digər məqamlarda yenə kömək üçün kimə isə möhtac olacaq, ona əməliyyatın nəzəriyyəsi öyrədildikdə isə... Nəzəriyyə elmdir, qanundur – ömürlük yaddaşa yazılırsa, ömürlük əlindən tutmuş olacaq. İstəyirsən yüz yaşa, istəyirsən milyonlar üzərində hesablama apar, fərq etmər.

Adətən məktəbliyə hesablama plyusdan (üstəgəl əmələndən) istifadə etməklə öyrədilir. Hamının bildiyi və müəllimin də tədris prosesi zamanı ilk olaraq istifadə etdiyi bu

variantdır. Z.Ustac isə fərqli mövqedədir. O, azyaşlıya azdan çoxa yox, çoxdan aza hesablamağı öyrətməyə səy göstərir.

Biliyə bu sayaq yiyələnmə isə insanı daha çevik düşünmək qabiliyyətinə, daha güclü məntiqi təfəkkürə sahib olmağa sövq edir.

“Təkrar biliyin anasıdır”. “1” rəqəminə həsr etdiyi ikinci şeirdə də şair həmin vasitədən bəhrələnir. Şeirdə daha iki rəqəmin adı çəkilir. Bununla azyaşlı oxucunun diqqətinə çatdırılır ki, ilk “1”, “2” və “3” rəqəmlərindən savayı nisbətən çətin tələffüz edilən “5” və “6” rəqəmləri də var. Və “6”-nı nə qədər azaltmaq lazımdır ki, “5” alınsın?

İndi bir az da

Çətinləşdi iş.

Neçə azalsa

“Altı”,

qalar “beş”?

Cavab yenə də “1”-dir ($6-5=1$).

...Uşaq yaddaşı ağ kağız kimidir, ora nəyi yazdın, necə yazdın, o cür də qəbul edəcək.

Z.Ustaca görə, rəqəmləri, hərfləri, dilaçma ərəfəsinin ilk kəlmələrini məktəb yaşına çatan uşağın yaddaşına “yazmaq” üçün rahat vasitələrdən biri də şeirdir. Axı şeir dilinin içində gizli pıçıltı ilə “oxunan” nəğmə var, bu nəğmənin adamın vücudunda cövlan edən ritmi var, bu ritmi “hərəkətə gətirən” musiqi var. Musiqi ilə öyrədilən söz isə yaddaşa tez həkk olur, asanlıqla və əbədilik hopyur. Z.Ustac elə buna görə körpəsinə əlifbanı və rəqəmləri öyrətmək üçün poeziyaya üz tutub.

Z.Ustaca görə, “A” hərfi ən müqəddəs hərfdir. Hər haldan öncə ona görə ki, Azərbaycan övladı üçün insanlığın zirvəsində qərar tutan “ana” və “Azərbaycan” kəlmələri “a” hərfi ilə başlayır:

“A” ilə “Ana” deyə

Aləmə səs salırıq.

“Azərbaycan” sözüne

“A” ilə başlayırıq. [6. s.6].

Hələ bu azmış kimi, Z.Ustac Azərbaycan əlifbasının “A” hərfi ilə başlayıb “Z” ilə sonlandığı, həmçinin “ana”, “ata” kəlmələrində iki “a” hərfi olduğu və “a” hərflərinin “n” və “t” hərflərini əhatəyə aldığı haqqında da azyaşlı oxucusuya informasiya ötürür:

Baxın “ana” sözünə,
Hərfləri kim sayar?
“N” ortada tək durub,
Hər tərəfdə bir “A” var.

Ata, Ana tək sözlər
A-nın nəfis ilməsi.
A-dan Z-yə hərflər
Əlifbanın töhfəsi.

“N” hərfinə aid sözdə isə tədris prosesi zamanı əlifba sırasının pozulmasının səbəblərinə aydınlıq gətirilir:

“N” iyirminci həfdir,
Düşüb qabağa amma.
Çünki onu bilməsək
Yaza bilmərik “ana”.

“N” hərfinə aid başqa bir bəndlik şəirdə isə uşaq ona doğma olan daha üç sözlə (“ninni”, “nehrə” və “nəvə” sözləri ilə) özünün lüğət fondunu zənginləşdirmiş olur:

“N” nənəmin **ninnisi**,

“N” nənəmin **nehrəsi**,

“N” nənəmin şipşirin

Noğul kimi **nəvəsi**.

Z.Xəlil yaradıcılığındakı sayaq Z.Ustacın da rəqəmlərə aid tapmaca xislətli şeirləri var. Məktəbəqədər yaşda olan, hələ əlifbanı bilməyən, rəqəmlər haqqında bəsit təsəvvürə malik uşaqlar üçün yazılıb.

Müqayisə üçün diqqət yetirək: Z.Xəlilin tapmaca-şeirlərində cavab ya şeirin sərlövhəsində, ya da şeirin içində axtarılır, Z.Ustacda isə sual oxucuya müəllifin özü tərəfindən ünvanlanır. Həm də olduqca asan, hələ hesablama əməlidən zərrəcə anlayışı olmayan azyaşlının sualı dərk edə biləcəyi tərzdə:

Hansı qoçaq tez deyər,

Söyləyin, ay uşaqlar?

Xor-xor yatan pişiyin,

Neçə xumar gözü var?

İt və pişik uşağın ən çox sevgi, məhəbbətlə əhatə etdiyi ev heyvanlarındandır. “Pişiyin neçə gözü ola bilər?” sualını müəllifdən qəbul edən azyaşlı öncə hər gün evdə gördüyü pişiyi göz önünə gətirir. İnsanda da, pişikdə də iki göz olduğunu yəqin edir və beləliklə, cavab tapılmış olur.

Bu sıralanma 10 rəqəminə qədər davam edir.

Diqqət yetirək:

Eşitdim, öyrənmisən

İndi daha saymağı,

Adamın bir əlində

Neçə olur barmağı?

Artıq istiqamət verilib. Uşaq bir əlindəki barmaqlarını sayır və məlum olur ki, insanın bir əlində 5 ədəd barmaq var.

Yaxud, “6“ya aid şeir-tapmaca:

Cavabını kim verər,

Belə asan sualın;

Dörd ayağı, qulağı

Neçə edər ulağın?

Şeirdə ulağın ayaqlarının sayı müəllif tərəfindən artıq qeyd olunub (4), qalır ulaqda neçə qulaq olduğunu xatırlamaq. Ulağı daha yaxından tanımaq imkanı olan kənd uşaqları ulaqda neçə qulaq olduğunu yaxşı bilir, şəhərli uşaqlar da bunu, güman, cizgi filmlərindən görməmiş olmazlar. Beləliklə, uşaq 4-ün üstünə 2 rəqəmini gəlir və cavab məlum olur: $4+2=6$.

At yanında balası,

Gəzirdi otlaqları.

İkisinin bir yerdə

Neçədir ayaqları?

“8”-ə aid bu şeir-tapmacanı cavablandırmaq o qədər də çətinlik törətmir. Çünki 4-ə aid şeirdə dəvənin ayağının dörd olduğunu yaqin etmişdik. At da eynilə dəvəyə bənzər bədən quruluşunda olduğundan, uşaq atın da ayağının dörd olduğunu təxmin edir. Elə isə atın ayaqlarının sayı ilə balasının ayaqlarının sayı birlikdə nə qədər edər? $4+4=8$.

Bir cəhətə də diqqət yetirməyi unatmayaq. Z.Xəlilin yaradıcılığında uşaq poeziyasının tələbini ödəyən bütün şeir nümunələri ilə qarşılaşdığımız halda, Z.Ustacın şeirləri əsasən bir bənddən (dörd misradan), yaxud iki, ya üç bənddən ibarət

olur. Özünün ifadə tərzilə desək, uşağın şeiri daha rahat və tez qavraması üçün.

Yaradıcı ömrünü bütünlüklə uşaq ədəbiyyatına həsr etmiş Z.Xəlilin də hərflər və rəqəmlər haqqında əsərləri var: “Hərflər”, “İki yumurta”, “Hesab”, “Hesab dəftəri”, “2” əhvalatı” şeirləri və “Sıfırın nağılı” mənzum nağılı. Bu şeirlərdə hərflərdən və riyazi əməliyyatlardan, onların ümumi görünüşündən, bənzər, yaxud fərqli əlamətlərindən bəhs olunur. Yazıçı uşağa sadəcə bilgi verməklə kifayətlənmir, eyni zamanda məktəbliyə məntiqi cəhətdən düşünməyə də sövq edir. Məqamı ikən qeyd edək ki, Z.Xəlilin bu kimi şeirləri zamanında Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında yaranmış boşluğu dolduran azsaylı nümunələrdən olub və bu gün də əvvəlki təravətini, oxucu məhəbbətini qoruyub saxlamaqdadır.

Z.Xəlil şeirlərini əsasən XX əsrin 70-ci illərində qələmə alıb, Z.Ustac isə ondan illər sonra. İlk dəfə 2011-cu ildə nəşr olunan “Güllünün şeirləri” bağça və ibtidai sinif müəllimləri üçün dərs vəsaiti qismində tövsiyə edilmiş, 2019-cu ildə Təhsil Nazirliyi tərəfindən məktəbəhazırlıq qrupları üçün nəzərdə tutulmuş 3 hissəli dərsləyin “Məktəbə hazırlaşırıq” adlı həmin dərsləklər üzrə 2 hissəli metodik vəsaitinin I və II hissələrinə daxil edilmişdir. 2016-cı ilə qədərki nəşrlər “Güllünün şeirləri”, 2019-cu və 2020-ci illərdəki təkmilləşdirilmiş nəşrlər isə “Güllünün şeirləri” adlandırılmışdır

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Taleh Xəlilov kitaba yazdığı “Ön söz”də müəllifi haqlı olaraq “novator şair”

adlandırmış, kitaba daxil edilmiş şeirlərin “böyük dəyəərə malik müəliə material”, “müasir əhəmiyyətinə görə qiymətli” olduğunu qeyd etmişdir. T.Xəlilova görə, “vəsaitdə fənlərarası inteqrasiya da düzgün qurulmuşdur”. Məqalə müəllifi dərs vəsaitinə hərflərlə birlikdə rəqəmlərin də daxil edilməsini “Azərbaycan dili fənni ilə riyaziyyat fənni arasındakı inteqrasiyanın bariz nümunəsi” qismində dəyərləndirmişdir: “Vəsaitdə Azərbaycan əlifbasının hər bir hərfi üçün tək-tək əyləncəli, uşaqların asan əzbərləyə biləcəyi dili asan, olduqca axıcı və yüngül hecalı şeirlər verilmişdir” [6. Xəlilov Taleh. “Ön söz” məqaləsi. s.3, 4 və 5].

Tənqidçi-ədəbiyyatşünas, doktor-professor Qurban Bayramov Z.Ustac şeiriyyətinin “sirlərini” incələyib onları “ədəbi ştamlardan uzaq” adlandırır: “Zaur Ustacın ədəbi fəaliyyəti çağdaşçılıqla bərabər ən çox gələcəyə, perspektivə yönəlikdir. Onun yaradıcılığı həm də yaxşı olacaq dərəcədə sosialyönümlüdür”, - yazır, - “bezdirici deyil, maraqlı doğurur”, “impulativ deyildir, ardıcılıq, mütəmədilik, məqsədyönlülük, prinsipiiallaq üslubunu, yazı-mövzu yönümünü-yönəmini” şərtləndirir. Müəllif, yazıcının “hər şeyi öz adı ilə çağırmaq”, türkçülüüyü və azərbaycançılığı təkəcə qanla, soyla deyil, həm də şüurla bağlamaq missiyasını, ənənəvi yolda qeyri-adiliyi tapmaq və müxtəlif ədəbi ölçülərdə (deyəklər, janrlarda) şərh etmək bacarığını yüksək qiymətləndirir.

Z.Ustacın ümumən yaradıcılığı haqqında deyilən bu qənaətlər şairin uşaq şeirlərində də aydın müşahidə olunur.

Həyatın çox gərmişlərindən bixəbər böyüyən uşaqlar sadələvh olduqları qədər də ağıllı və düşüncəli; şıltaq və dəcəl olduqları qədər də təmkinli, qayğıkeş, bir-birini başa düşən, qəbul edəndirlər. Yay sevirilər – heç vaxt görmədikləri yerlərə səyahət edəcəklər axı. Qışı da sevirilər - qartopu oynayacaqlarına, qardan şaxta baba, qar qız düzəldəcəklərinə, şaxtalı havada buz üzərində sürüşəcəklərinə görə. Yazın, payızın da özünəməxsus özəllikləri var onlar üçün. Birində uca Tanrının rəngkarı olduğu özəl bir dünyaya vurğun kəsirlər, digərində Ulu Yaradanın son “şah əsəri” olan insanı yaşatması üçün yoxdan var etdiyi nemətlərin ətrini, dadını çıxarırlar özləri üçün.

Bu sevirilər içərisində onları daha çox qayğılandıran Vətənə, Ana torpağa məhəbbətdir. Yanvarın, fevralın, martın öz özəlliyi olduğu kimi, payız aylarının da özünəməxsusluqları uşaqlar üçün cəlbedicidir. Onlar məktəbi, kitabı daha çox sevirilər. Axı yaxşı oxumasalar həyatda mükəmməl insan ola bilməzlər. Bunun üçünsə kimə minnətdar olmaq lazımdır? Müəllimlərinə, kitablara, hər kəsdən öncə isə ömrünü övladlarına fəda edən valideynlərinə.

Z.Ustacın uşaq şeirlərində gələcəyimiz olan balalara bunlar tələqin olunur. Və artıq qeyd etdiyimiz kimi, uşağın çox rahatlıqla dərk edəcəyi, qəbul edəcəyi anımlı deyim tərzində.

...Q.Bayramov Z.Ustacın yaradıcılığında bir cəhətə də xüsusi önəm yetirir. Yazıcının “baxımsız qalmış, gözdən-könüldən iraq salınmış, unudulmuş yox, unutturulan mövzulara da

ürəklə, cəsarətlə göz yetirməsinə, necə deyərlər, kölgədə saxlanılan həqiqətləri gün işığına çıxarıb yaddaşları dirildən kitabə” çevirməsinə. Z.Ustacın belə yadigarlarından biri unudulmaqda olan “USTAC” istilahına təzədən həyat verməsidir. Azərbaycan kişi adlarının izahlı lüğətində “sənətkar, öz peşəsinin bilicisi” mənəsini daşıyır, Z.Ustacın öz qənaətinə görə isə, “qələmdar olmaq missiyası”nı.

***

Əvvəldə Z.Xəlilin “Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifələri” məqaləsinə istinad edərək XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində uşaq ədəbiyyatının bütövlükdə yaşlı sənətkarların ümidinə qaldığını, sonralar yavaş-yavaş yeni qüvvələr yarandığını diqqətə çatdırmış və bu yeni qüvvələr sırasında Z.Ustacın özünəməxsus yeri olduğunu qeyd etmişdik...

Z.Xəlil yaradıcılığından bəhs edəndə həmişə demişəm ki, o, xoşbəxt taleli yazıçılarımızdandır. Hər haldan öncə ona görə ki, Abdulla Şaiq yaradıcılığına, folklorə, şifahi xalq ədəbiyyatına bağlılıq onu bu günkü uçalığında qərarlaşdırıb. Həmçinin bir də ona görə ki, Z.Xəlilin uğurla inkişaf etdirdiyi uşaq ədəbiyyatımız bu gün Z.Ustac kimi qələmdarların yaradıcılığında özünəməxsus yönümdə davam etdirilir.

Ədəbiyat siyahısı:

1. Belinski V.Q. Seçilmiş əsərləri. Bakı-1948.;

2. Həsənli Bilal Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı-“Müəllim” nəşriyyatı-2015, 522 səh.;
3. Xəlil Zahid, Əsgərli Füzuli. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı-2007, 490 səh.;
4. Xəlil Zahid. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı-2019, 306 səh.;
5. Şəfaqət Hədiyyə. Uşaq ədəbiyyatında obrazlar və dərsliklər. Problem. 2 iyul 2012-ci il [<https://modern.az/az/news/25987>];
6. Ustac Zaur. “Güllünün şeirləri”. Bakı-“Mücrü”-2020, 40 səh.;
7. Ustac Zaur. “Gülünün şeirləri”. Bakı-2016, 30 səh.;
8. Ustac Zaur. Qələmdar. Bakı-2020, 300 səh.

Ayətخان Ziyad (İsgəndərov)

Azərbaycan Yazıçıları

və Jurnalistlər birliklərinin üzvü,

yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı.

